

ԼԻԱՆԱ ՍԱՆԹՐՅԱՆ
բանասիրական գիտությունների թեկնածու

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՈՐՆԻ ԵՐԿԵՐԻ
ԼԵԶՎԱՌՃԱԿԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ
ԱՌԱՆՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Ձանգեզուրում ծնված և կյանքի մեծ մասն Արցախում ապրած ու նրան անմնացորդ նվիրված Մարտիրոս Որնը (Համլետ Մարտիրոսյան) ժամանակակից հայ գրականության ինքնատիպ դեմքերից է: Մարդկային հոգեբանության հմուտ գիտակ և խոսքի վարպետ Որնը կերտում է կենդանի պատկերներ՝ դրան հասնելով բառօգտագործման իր արվեստով ու պատկերավորման միջոցների չափազանց դիպուկ կիրառությամբ:

Իր մտորումներից մեկում Մ. Որնը գրում է. «Քանի որ գրողը գործ ունի միմիայն բառի հետ, իսկ բառը նման է խեցու (խեցին բացելով կարելի է կորզել մարգարիտը, բառն էլ ընթերցվելիս է դրսևորում իր էությունը), յուրաքանչյուր հեղինակ պարտավոր է բառը ճիշտ նպատակով և ճիշտ տեղում գործածել՝ այն պարզ պատճառով, որ բառերով նա ոչ միայն իր մտքերն է շարադրում, այլև բառերով նկարում է ընթերցողի համար, ինչպես գեղանկարիչն է անում ներկով: Եվ եթե կտավում վրձնված ֆիգուրի ճշմարտանման լինելը չէ առաջնայինը, որքան՝ բացահայտված ինքնատիպ գուներանգը, այդպես էլ գեղարվեստական գրականության մեջ ընտրված պատմությունը ինքնատիպ պատկերներով ներկայացնելն է կարևորը» [1,162]:

Իր խոսքին հավատարիմ՝ Մ. Որնը մեծ վարպետությամբ է կերտում կենդանի պատկերներ: Դրանում նրան մեծապես օգնում են փոխաբերությունները՝ նոր և չափազանց իրատեսական:

Այսպես՝ -Որոշ ժամանակ կասես երկուսով լսում էին *անծրկի տանիք կտցահարելը, բուխարու ձմկոտելը* չոր փայտի երբեմնակի չրթոցներով...[2,46]: Բուխարում *կրակը սկսել էր նիրհել, անծրկը* պատուհանի տակ *ծուլուլ է թափում* [2,47]: *Կրակը* բուխարում արդեն *քնով է անցել* [2,52]: *Արեգակն* այդ կապույտ պատուհանից մտերմիկ *ժպտում էր* արդեն...[2,57]: *Անտառը* իրիկնային երանից պչրուհու պես *խունջիկ-մունջիկ էր լինում*...[2,79]: Պահակաաշտարակից *լուսարծակները* արդեն *հոտոտում էին* գաղութի ստվերոտ անկյունները...[2,81]: Տանիքին թառած *լուսարծակը աչքը չբել էր* ամայի պլացի վրա [2,82]:

Լ. Եզեկյանը փոխաբերությունը սահմանում է իբրև «այլաբանության տարատեսակ, խոսքի պատկերավորման, ոճավորման այնպիսի միջոց, որի հիմքում ընկած է երկու առարկաների կամ երևույթների նմանությունը, և դրա շնորհիվ գրողը (կամ խոսողը) նրանցից մեկի անունը փոխարինում է մյուսի անվամբ կամ նրանց բնորոշ որևէ հատկանիշով» [3,345]:

Փոխաբերությունների՝ այսքան դիպուկ հիմքերի ընտրությունը թույլ է

տալիս անդելու, որ հեղինակը հրաշալի պատկերացնում է մարդկանց, իրերի ու երևույթների բնությունը: Մ. Ուրնի փոխաբերություններում զգացմունքներ են ամփոփված, ամեն ինչ մարդեղեն է, ապրող ու շնչող:

Ճշգրիտ ընտրված հատկանիշները տեսանելի ու իրական են դարձնում պատկերները:

Այսպես՝ Շրջվելով՝ մնաց ծառին հենված. *ծրագիր էր ծամում* (ակնարկվում է ծրագրի՝ երկար մտորվելը) [2,65]: Եվ բոլոր *խոսքերն էլ* ազատության, կյանքի, լավ կյանքի, ապրելու շուրջն *էին ուստոստում* (խոսքերի կցկտուր լինելը, ամբողջական պատկեր չկազմելը) [2,43]: Չիկին մի քանի փայտ տվեց բուխարուն՝ *ծամելու...* (դանդաղ այրվելը համեմատվում է ծամելու գործընթացի հետ) [2,46]: *Մառախուղը* այդ ընթացքում ասես սանդերքի վրա *զգզգվել էր...* (մառախուղի նոսրանալը, որի դեպքում տեղ-տեղ երևում է երկինքը, համեմատվում է սանդերքի վրա զգզգվելուն, իսկ համեմատությունը հաստատվում է *ասես* բառի միջոցով) [2,54]: ...Շիկահեր ծառերի կատարները գրեթե *խուզելով* անցավ *զնաց ուղղաթիռը...* (ծառերին՝ խուզվել-ջարդվելուց փրկում է *գրեթե* բառը) [2,56]: Վրեժը *փուլ եկավ* հարմար մի կոճղի վրա... (հոգնածությունից ու վիրավոր ոտքի պատճառած անհարմարությունից միանգամայն իրական ու հարմար է *փուլ գալը*) [2,58]: Մտքում *մաղում էր* արված *առաջարկությունները* (մաղելը առաջացնում է ընտրելու, տարբերակելու զուգակցումներ) [2,60]: *Լույսը սմբեց...* (աղոտանալու, թուլանալու, փոքրանալու հատկանիշն է) [2,123]:

Խիստ պատկերավոր ու իրատեսական են նաև համեմատությունները՝ հեղինակի ինքնատիպ մտածողության ու աշխարհընկալման դրսևորումները:

Այսպես՝ ...Աղջիկը ո՛նց էր ծիծաղում...*Ոնց որ աղբյուրից ջուր թափվի* [2,8]: *Թառից ընկած սավանի պես* թուխպը փռվել էր աշնանային անտառի վրա [2,34]: Ութն էին: Ութն էլ *արևածաղկի սերմերի պես* միանման, կալանավորի հագուստով, և ութն էլ բռից թափված *արևածաղկի սերմերի պես* շաղ էին եկել աշխատատեղից փախչելուց հետո [2,34]: Եվ յուրաքանչյուրն իր հերթին ընդարմացնող թթօղին կոնծելուց առաջ մի երկու խոսք էր ասում *ճնճղուկի պոչի պես կարճ* [2,43]: Անտառում միայն հատուկենտ ծվեններ կային, *ինչպես ցաքի վրա մնացած ոչխարի բուրդ* [2,54]: Երկինքը կաթնագույն մեզից լրիվ մաքրվել էր, *ինչպես օձառաջրով լվացված պատուհան...* [2,57]: Հոգուս մեջ նաև անանուն նստվածք էր մնացել, *ինչպես սուրճ վայելելուց հետո մրուրն է մնում* գավաթի տակ... [2,291]: Լինգի հարվածից կարծեցի գլուխս բացվեց՝ *ձաքած նռան պես...* [2,297]: Արեգակը վաղուց էր մայր մտել, մինչդեռ *վայրի մեղրի նման՝ դառնահամ*, ծլլում էր թախիծը... [2,354]:

Ինչպես նշում է Լ. Եզեկյանը. «Համեմատությունները, բացի երկու առարկաների միջև եղած ընդհանրությունները մատնանշելուց, միաժամանակ արտահայտում են հեղինակի (խոսողի) վերաբերմունքը համեմատվող առարկայի կամ անձնավորության նկատմամբ» [3,340]:

«Համեմատությունը,-նշում է Պ. Պողոսյանը,-տարբեր առարկաների կամ երևույթների միջև եղած ընդհանուր հատկանիշի հիման վրա մի առարկան կամ երևույթը տվյալ պահի ու հանգամանքների պահանջով

մյուսին նմանեցնելու, հավասարեցնելու կամ նույնացնելու երևույթն է, որին դիմում ենք առարկային կարևորություն տալու, նրա գեղագիտական արժեքը բարձրացնելու նպատակով: Միմյանցից հեռու և անհամատեղելի առարկաների ու երևույթների մեջ ընդհանրություն գտնելը և դրանք զուգակշռելի դարձնելը ոչ միայն նուրբ ճաշակի, սրամտության և բանաստեղծական շնորհքի, այլև իմացության արտահայտություն է» [4,10]:

Մ. Ռբնի համեմատությունները իրերի և երևույթների խորքը թափանցելու արդյունք են: Դրանք միաժամանակ հեղինակի՝ դիտողունակ մտքի, նայելու և տեսնելու արտահայտությունն են:

Լեզվի բառապաշարն իրեն ծառայեցնելու՝ գրողի կարողությունը լավագույնս դրսևորվում է մակդիրների կիրառության մեջ:

«Ինքնատիպ մակդիրների ընտրությամբ արտահայտվում են ոչ միայն հեղինակի կամ որևէ կերպարի ընկալումն ու պատկերացումները կյանքի առանձին երևույթների, իրականության նկատմամբ, այլև ներկայացվում նրանց համապատասխան վերաբերմունքն ու գնահատականն այդ իրողության կամ անձնավորության նկատմամբ տվյալ իրավիճակում [3,337]:

Մ. Ռբնի մակդիրները խոսում են, անսպասելի և իրավիճակին միանգամայն համապատասխան՝ *ցողանման* արցունքներ [2,13], *այծեպոզ հյուսքերով* դատրիկ [2,26], *կանչող* ծուխ [2,35], *քերծին ուսված* արեգակ [2,74], *սոսնձված* թիվ [2,74], *վազող* կոյաջուր [2,83], *փախչող* լույս [2,94], *կծան* ցուրտ [2,95], *ծխախանձ* ձայն [2,111], *գարմանքախառն* վախ [2,113], *ծլլացող* անձրև [2,158], *ճպռոտ* լույս [2,159], *օդը թրատող* չչակներ [2,227], *վարդե* հայացք [2,246], *տաք* մեղմություն [2,247], *երկնքի թևատակը* մտած քաղաք [2,275], *կողոպտված* սեր [2,300], *փնջված* լույս [2,342], *կպչուն* թախիծ [2,346], *պապանձ* լռություն [2,346], *օձ գալարեցնող* հայացքներ [2,380]:

Խոսքի պատկերավորման միջոցներից է շրջասությունը (շրջասույթ), երբ որևէ առարկա կամ երևույթ ուղղակի անվանելու փոխարեն տրվում է նրա ավելի ծավալուն, նկարագրական բնութագրությունը:

Շրջասույթի միջոցով հեղինակն արտահայտում է իր անձնական, երբեմն նաև կամայական վերաբերմունքը տվյալ իրողության նկատմամբ, ինչպես նաև խոսքին հաղորդում որոշակի հնչեղություն և պատկերավորություն [3,349]:

Մ.Ռբնը կերտում է թեմայից բխող շրջասություններ, որոնց իմաստը բացահայտվում է համատեքստում:

Այսպես՝ *Փեշք վեր քաշած կնանոց* (թեթևաբարո-Լ.Ս.) համար վիզ էին ջարդում...[2,12]: *Հատակին բոխչայվածը* (հարվածից ուշաթափված և միառժամանակ գետնին ընկածը)...անզոր տնքաց...[2,40]: Առաջին բանը, որ նա զգաց այդ *երկաթե աղիքի* (խողովակի) մեջ...սառնությունն էր [2,83]: -Դու ասա մեր բախտից *փարավոնները* (ոստիկանները) դրանց շուտ չճանկեն...[2,43]:

Մ.Ռբնի գրիչը ձկուն է ոչ միայն պատկերավորման միջոցների, այլ նաև նոր բառերի ու բառածների ստեղծման ոլորտում: Առանձնապես ուշագրավ են գոյականից, թվականից, մակբայից ածանցված բայերը: Ռբնին հաջողվում է նաև վերաիմաստավորել եղած բառերը:

Այսպես՝ Մի պահ երկուսով ականջ դարձան ու միասին էլ, *կացինվող*

ծառի տաշեղների պես թռան աջուծախ [2,56]: Դարպասի ուղեփակոցը *արագիվում էր*՝ ներս թողնելով նրանց...[2,74]: Իսկ այդպես մարմինն ավելի էր լարվում՝ *կրկնակելով* չարչարանքը...[2,84]: ...Հոգու մեջ անսպասելի *սեպված*...անունից էր պրծնել ուզում [2,89]: Դռան բախոցը *երկրորդեց* [2,132]: Ներսից նկատելի *տազնապեց* կանացի մի ձայն [2,132]: ...Քարը *լնգեցի*, որ շուռ տամ...[2,144]: Բայց երբ մոտենում եմ...ինձ է նայում...տեսնում...արցունքներից *ցեխալողոց* երեսս...[2,180]: Տղերքը մի անկյունում ավտոմատները *խրծեցին* պատն ի վեր [2,224]: Իմ *լինգաթակ* գլխում նույն միտքը շարունակ դողանջում էր [2,299]: Ասում եմ ու...տեղս *ծյուրվում* [2,309]:

Իր հերոսների խոսքը ոճավորելու, նրանց էությունը բացահայտելու համար հեղինակը դիմում է բավականին բնական հնչող ռուսաբանությունների. սա ավելի անբռնազբոսիկ ու հավաստի է դարձնում խոսքը:

Այսպես՝ ...Իմն հիմնականում մեր *սպեցն* (համազգեստ) [5] է եղել, -ասաց իր թաց շորերը բոխչայելով...[2,24]: Տես, որ սնվելու գործն էլ *շիկ* (շքեղ, ճոխ) է [2,42]: Ուտելիքը *ցելոֆանե* (պոլիէթիլենային) տոպրակում կոլուլած, Խանը խոթեց ծոցը...[2,52]: -Չէ, ոնց որ տեսնում եմ դու *կարցերի* (պատժախուց) կարոտն ես քաշում [2,59]: -Է՞ժի+ձ (կարձ ասած), ինչքան հնարավոր է ես քեզ կտանեմ...[2,61]: Սրանից լավ *կոնտինգենտ* (քանակակազմ) չես ճարի...[2,76]: -Չէ հա քնել եմ, մտել եմ *պաղվալները* (նկուղներ)... [2,164]: *Կամանդիր* (հրամանատար), մի բան ասա...[2,170]: *Վեշերը* (բեռներ) թողեք առայժմս *մաշինում* (ավտոմեքենա) մնան [2,192]: ...Ձեր *պոեզը* (գնացք) ա՛յ էն կողմից ա գալու...[2,193]: Ինչ-որ մեկը լվացքն էր հավաքում...ճռռացնելով *ռոլիկը* (անվիկ, գլանիկ) [2,308]: Տղամարդը միացրեց *մագնիտաֆոնը* (ծայնարկիչ) [2,335]: ...Առատ քրտինք էինք թափում՝ պարտվող թիմից մեկական շիշ լիմոնադ ու *կորժիկ* (քաղցրաբլիթ) ստանալու համար [2,338]: Գուցե միայն *սիլուետն* (ուրվապատկեր) էր ձյունների մեջ սևին տալիս... [2,344]:

Խոսքի ոճավորման տեսակետից առանձին ուսումնասիրության է արժանի ժողովրդախոսակցական բառապաշարի գործածությունը Մ. Ռբնի հերոսների խոսքում, որոնց միջոցով խոսում և ապրում է ինքը՝ հեղինակը: Լեզվաոճական այս միջոցին անդրադարձ կկատարվի ավելի ուշ:

Այսպիսով՝ Մ. Ռբնը՝ գրողի իր ինքնատիպ լեզվամտածողությամբ, հայերենի հարուստ բառապաշարի և լեզվաոճական հնարքների վարպետ գործածությամբ հասնում է իր իսկ հիշատակած պատկերավորությանը, բացելով բառերի էությունը՝ հասցնում դրանք ընթերցողին:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Մարտիրոս Որն, Երկեր, երեք հատորով, հ. 2, Ստեփանակերտ, 2013:
2. Մարտիրոս Որն, Երկեր, երեք հատորով, հ. 1, Ստեփանակերտ, 2012:
3. Եզեկյան Լ., Ոճագիտություն, Երևան, 2006:
4. Պողոսյան Պ., Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքներ, Երևան, 1990:
5. Ղարիբյան Ա., Ռուս-հայերեն բառարան, Երևան, 1977:

РЕЗЮМЕ

Лиана Сантрян

Ряд лингвостилистических особенностей в произведениях Мартироса Вобна

Мартирос Вобн-один из уникальных современных арцахских прозаиков. В своих произведениях он умело и своеобразно применяет богатый словарный запас армянского языка и стилистические приемы. Особенно точны и образны его метафоры, сравнения, эпитеты и перифразы. Для стилизации речи персонажей он обращается к русизмам и к народной речи, тем самым придавая повествованию живость и достоверность.

Своим уникальным языковым мышлением, умелым употреблением богатого армянского словарного запаса и стилистических приемов М. Вобн достигает образности, тем самым раскрывая сущность слов и доводя их до читателя.

SUMMARY

Liana Santryan

Some Linguostylistic Peculiarities in Martiros Vobn's Works

Martiros Vobn is one of the unique modern prose writers of Artsakh. In his works he uses skillfully the rich Armenian vocabulary and stylistic devices. Especially exact and vivid are his metaphors, similes, epithets and periphrases. To stylize characters' speech he uses Russian loanwords and folk speech giving the narration vividness and accuracy.

Due to his unique language thinking and skillful use of the rich Armenian vocabulary and stylistic devices Martiros Vobn reaches imagery, thus revealing the essence of words and bringing them to the reader.